

УДК 343.93

Олексій Миколайович Литвинов,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри кримінального права і кримінології Харківського національного уні-
верситету внутрішніх справ, м. Харків, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2952-8258>
e-mail: lytvynovalex@gmail.com

Євгенія Олексіївна Гладкова,

доктор юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник науко-
во-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного
університету внутрішніх справ, м. Харків, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4621-1738>
e-mail: jenyagladkova27@gmail.com

Литвинов
Олексій Миколайович

Про сценарний підхід і його проблемні поля у сфері кримінологічного аналізу

Постановка наукової проблеми. Методологічні розробки й емпі-
ричні дослідження соціальних процесів переважно присвячено перед-
баченню майбутнього – пошуку причин, що впливають на ситуацію в
сьогоденні та віддаленому майбутньому. Виявлення та аналіз різних
факторів, що детермінують певні процеси, передбачають наявність про-
гностичного сценарію, що містить як науково обґрунтовані припущен-
ня, так і припущення щодо найважливіших тенденцій.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Сучасний етап розвитку
кримінологічної науки характеризується посиленням уваги науковців і
практиків до можливостей сценарного мислення. Системний підхід до
цієї проблематики спочатку потребував здійснення методологічних
досліджень і формування усталеної наукової концепції. Основні її за-
сади були окреслені Г. А. Аванесовим ще на початку 70-х рр. минулого
століття, а потім відшліфовані до рівня окремої кримінологічної теорії
в роботах А. І. Алексєєва, О. В. Бокова, Ю. Д. Блувштейна, С. Є. Віци-
на, А. Е. Жалинського, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, О. Б. Сахаро-
ва та ін. Із початку XXI століття дослідження кримінологічних сценарі-
їв значно активізувалися. На цій ниві плідно працюють А. М. Бабенко¹,
О. М. Бандурка², В. М. Бесчастний³, Є. О. Гладкова⁴, О. М. Литвинов⁵,

Гладкова
Євгенія Олексіївна

¹ Бабенко А. М. Кримінологіческая обстановка в регионах: понятие, характеристика, значение для борьбы с преступностью. Закон и жизнь. 2014. № 8. С. 3–7. URL: <http://www.legeasiviatia.in.ua/archive/2014/8-3/2.pdf> (дата звернення: 15.04.2020).

² Бандурка О. М., Литвинов О. М. Про кримінологічний сценарій світу інформаційної епохи // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світі реформування кримінальної юстиції : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 трав. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України ; Ун-т Англія Раскін ; Праз. ін-т дослідж. з питань безпеки (PSSI) ; Чес. кримінол. т-во ; Харків. міськ. осередок гром. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. С. 12–13.

³ Бесчастний В. М. Кримінологічний аналіз сучасних тенденцій злочинності в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 2. С. 245–250.

⁴ Гладкова Є. О. Тенденції злочинності у Харківській області. Вісник Кримінологічної асоціації України: зб. наук. праць. 2015. № 3. С. 87–96.

⁵ Литвинов О. М. Кримінологічний сценарій як форма отраження окружающей действительности // Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 19–20 вересня 2013 р.). Дніпропетровськ : ДДУВС, 2013. С. 32–36.

Ю. В. Орлов⁶ та О. О. Титаренко⁷. Однак ці концептуальні розробки в основному здійснювалися і досі тривають у межах дослідження проблем кримінологічного прогнозування, охоплюють аналітику у вузькому та широкому розумінні, форми, методи та принципи передбачення, а також прикладну імплементацію прогностики у сферу пізнання кримінології, що накладає певні обмеження безпосередньо на сценарне мислення.

Отже, метою цієї публікації є не лише феноменологічний аналіз сценарного підходу в контексті кримінологічних досліджень, але й діагностика тих проблемних полів, на яких йому доводиться функціонувати.

Виклад основного матеріалу. Тривалий час людина «повністю ототожнювала сьогодення і майбутнє, тобто розглядала будь-яке майбутнє як нескінченно триваюче без будь-яких істотних змін сьогодення»⁸. Для людини Нового часу в умовах формування громадянського суспільства, «яке прощається з минулим», дедалі характернішою стає орієнтація на майбутнє – розробка планів і соціальних доктрин майбутнього⁹. Швидкість «наближення майбутнього» з тих пір продовжує зростати. «Особливо за останні кілька століть чітко простежується тенденція поступового наростання масштабів і темпів змін, або, інакше кажучи, «прискорення» соціального часу людей, причому протягом XIX – першої половини XX ст. прискорення відбувалося дедалі швидше, – ці зміни, навіть протягом попередніх півтора століть, неможливо порівняти з тими, які відбулися поступально впродовж повоєнного пів століття»¹⁰.

Термінологічна інституціоналізація нових дослідницьких напрямів, проголошення та предметна диференціація «прогностики» для вивчення можливостей і ризиків розвитку, розробки бажаних картин майбутнього та «планування» для реалізації його варіантів у середині XX ст. приводять до інтенсивного розвитку такої наукової дисципліни, як футурологія. Прогнозування із самого початку передбачало досягнення наукових і соціально значущих цілей, вивчаючи можливості, безпеки та загрози з метою реформування суспільства. Так, кордони й контури майбутнього розвитку та передумови «якісного», а не лише «кількісного» прогресу розкривалися в сенсаційних для свого часу доповідях «Римського клубу», що були відлунням появи нових глобальних загроз¹¹.

Ідеї організаторів та експертів «Римського клубу» підвищили методологічний рівень прогностичних сценаріїв та набули поширення серед багатьох послідовників, що дозволило розрізняти і розробляти нові підходи до аналізу соціальних процесів. Майбутнє вперше постало як принципово відкритий простір різноманітних можливостей і ризиків, що потребує ґрунтового міждисциплінарного вивчення. По суті, саме тоді була усвідомлена важливість категорії «ризик» для сучасного суспільства, адже в дослідженнях майбутнього найбільшу складність становить імовірнісний характер концепцій, моделей, сценаріїв і прогно-

О. М. Литвинов,
Є. О. Гладкова

ПРО СЦЕНАРНИЙ ПІДХІД І ЙОГО ПРОБЛЕМНІ ПОЛЯ У СФЕРІ КРИМІНОЛОГІЧ- НОГО АНАЛІЗУ

Статтю присвячено аналізу феноменологічного змісту сценарного підходу, його ролі в проведенні кримінологічних досліджень, а також діагностиці проблемних полів, на яких йому доводиться функціонувати. Установлено, що специфіка цього підходу полягає в одночасному розгляді декількох варіантів розвитку з характерними для кожного з них можливостями і ризиками, суб'єктивними й об'єктивними, внутрішніми і зовнішніми факторами, критеріями й індикаторами. Зроблено висновок, що на основі кількох сценаріїв може розроблятися інтегрована стратегія, яка працює в усіх сценаріях і забезпечує мінімізацію ризику незалежно від лінії реалізації подій у майбутньому. Нарешті, визначено коло бар'єрів об'єктивного і суб'єктивного плану на шляху активного впровадження сценарного підходу в практики протидії злочинності.

Ключові слова: сценарний підхід, протидія злочинності, ризик, прогноз, загроза, фактор, стан.

O. Lytvynov,
Y. Hladkova

REGARDING SCENARIO APPROACH AND ITS PROBLEMS IN THE FIELD OF CRIMINOLOGICAL ANALYSIS

The current stage of criminological science development is characterized by increased attention of scholars and practitioners to the possibilities of scenario thinking. The main reason for applying scenario approach is the need to choose the method of action in a specific problem situation, to rationalize decisions while minimizing the risks. The conditions for the application of this method, including the field of combating crime, are its temporary and resource-based economy, simplicity of perception of scenario information, which does not require quantitative assessment of future events, the construction of mathematical models, etc. The specificity of the indicated approach consists in the simultaneous consideration of several development options with the

⁶ Орлов Ю. В. Кримінологічний прогноз проведення фінальної частини чемпіонату Європи з футболу Євро-2012 в Україні // Вісник Кримінологічної асоціації України : матер. наук.-практ. конф. і «круглого столу» / МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Кримін. асоц. України. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2011. С. 37–48.

⁷ Титаренко О. О. Використання сценарного підходу при формуванні та реалізації державної політики в сфері протидії злочинності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. Ч. 1. С. 68–71.

⁸ Бестужев-Лада ІІ. В., Наместникова Г. А. Социальное прогнозирование. Москва : Педагогическое общество России, 2002. С. 3.

⁹ Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность. THESIS. 1994. Вып. 5. С. 109–110.

¹⁰ Бестужев-Лада ІІ. В., Наместникова Г. А. Социальное прогнозирование. Москва : Педагогическое общество России, 2002. С. 6.

¹¹ Кинг А., Шнайдер Б. Первая глобальная революция : докл. Рим. Клуба / пер. с англ. А. Саприки и др. ; вступ. ст. и ред. А. М. Гвишиани ; предисл. Р. Динц-Хохляйтнера ; послесл. Г. С. Хозина ; Сов. асоц. содействия Рим. клубу. Москва : Прогресс ; Прогресс. Панагя, 1991. 339 с.; Медоуз Д. Х., Медоуз А. Л., Рандерс ІІ., Беренс ІІІ. У. Пределы роста / пер. с англ. ; предисл. Г. А. Ягодина. Москва : Изд-во МГУ, 1991. 208 с.

opportunities and risks characteristic for each of them, with subjective and objective, internal and external factors, criteria and indicators. The analysis of the risk component plays the key role: most risks with timely and adequate attention lose their fatal nature and can serve to reveal new opportunities. The development of alternative future situations is an important stage of work, the content and quality of the scenarios depend on this. Based on several scenarios, one can develop an integrated strategy that works in all scenarios and ensures minimization of the risk regardless of the realization of future events.

The main barriers to the widespread adoption of the scenario approach in the practice of combating crime are the following factors: 1) the objectively existing predominance of pessimistic scenarios in their total mass; 2) the lag of science from the needs of law enforcement practice, which, in turn, is late in responding to crime transformations; 3) subjective rejection of individual scientific and methodological innovations by managers and law enforcement officials; 4) the complicity of conducting complex interdisciplinary research; 5) outermost subjection to impacts caused by public authorities actions; 6) the presence of an irrational component in the crime system.

Key words: scenario approach, crime combating, risk, prognosis, threat, factor, condition.

O. Lytvynov,
Y. Hladkova

ÜBER DEN SZENARIO- ANSATZ UND SEINE PROBLEMFELDER IM BEREICH DER KRIMINOLOGISCHEN ANALYSE

Die gegenwärtige Entwicklungsstufe der kriminologischen Wissenschaft zeichnet sich durch eine zunehmende Aufmerksamkeit von Wissenschaftlern und Praktikern gegenüber Möglichkeiten des Szenariodenkens aus. Der Hauptgrund, der die Anwendung des Szenario-Ansatzes bedingt, ist die Notwendigkeit, eine Vorgehensweise in einer bestimmten Problemsituation zu wählen, Entscheidungen beim Minimieren der Risiken zu rationalisieren. Die Bedingungen für die Anwendung dieser Methode, u. a. im Bereich der Kriminalitätsbekämpfung, sind ihre Zeit- und Ressourcenwirtschaftlichkeit, die Einfachheit der Auffassung von Szenarioinformationen, die keine

зів, що розробляються. Описуючи, пояснюючи і пророкуючи контури подальшого розвитку, ті, хто досліджує майбутнє, змушені формулювати певні положення щодо настання або ненастання будь-яких подій, але це *неможливо зробити* без розгляду ймовірнісних об'єктивних і суб'єктивних параметрів невідомості, невизначеності та ризику. У певних межах це дозволяє «виносити за дужки» очікувані події і проблеми, тобто діяти так, ніби ця діяльність є можливою і не дуже небезпечною¹². Звісно, такі припущення завжди здійснюються «на власний страх і ризик», але потребують раціоналізації у формі науково обґрунтованих рішень.

Прогнози та сценарії – це варіації опису можливого та бажаного стану розвитку певних явищ і процесів. На їх основі можуть складатися плани розвитку й ухвалюватися управлінські рішення як порядок дій, необхідних для досягнення бажаних станів або ситуацій і вирішення проблем. Прогнози та сценарії можуть розроблятися окремо один від одного; найбільш ефективні з них базуються на *попередніх обґрунтованих прогнозно-сценарних розробках*.

Специфіка сценарного прогнозування полягає в одночасному розгляді декількох варіантів розвитку з характерними для кожного з них можливостями і ризиками, суб'єктивними й об'єктивними, внутрішніми і зовнішніми факторами, критеріями й індикаторами. Під час вирішення завдань цього плану слід використовувати більш складні методи й аналітичні інструменти, ніж екстраполяції та аналогії, які також, безсумнівно, є *важливими, але не дають можливості абстрагуватися, що характерно саме для стратегічного мислення*. Сценарії дозволяють тим, хто досліджує «вчорашні», «сьогоднішні» та «завтрашні» ризики, бути націленими на впорядкування власного сприйняття майбутнього з метою ухвалення ефективних стратегічних рішень. Подібно до сценаріїв у театральному мистецтві та кінематографії соціальні сценарії являють собою «розповіді, побудовані за ретельно сконструйованим сюжетом», які завдяки можливості реалізації набувають пріоритетного значення щодо мінімізації потенційних ризиків, небезпек і загроз. Варіанти умов, за яких здійснюється передбачуваний розвиток аналізованої, тієї, що оцінюється, або проєктованої системи, по суті, є *гіпотетичною послідовністю подій, що конструюється з метою фокусування уваги на ключових моментах розвитку суспільних процесів*.

В одному з перших сценарних досліджень «2000-й рік: каркас для роздумів про подальші 33 роки» *простежуємо опис функцій сценаріїв*. Вони привертають увагу до широкого кола можливостей, драматизуючи й ілюструючи їх; змушують працювати з деталями і динамікою, *які відсутні під час абстрактних міркувань*; акцентують увагу на взаємодіях соціальних, політичних, психологічних і військових чинників; можуть виявляти проблеми, використовуватися для розгляду альтернатив можливих наслідків минулих і теперішніх криз, та в конструюванні реальних подій для аналізу можливого розвитку¹³.

Невизначеність розвитку подій і дії чинників ризику зростає зі збільшенням складності розглянутих систем. У такому випадку особливо великою є ймовірність помилитися під час здійснення одноваріантних точкових прогнозів і визначення пов'язаних із цим термінів. Як *результат* виникає потреба в одночасному здійсненні відразу декількох варіантів прогнозу майбутніх ситуацій. Їх основа – комплексне врахування різних факторів ризику, кількість яких зростає, а якість – складнішає у дедалі складніших сучасних соціальних системах. Цей принцип став базовим для переходу в середині ХХ ст. від традиційної екстраполяційно-прогнозної логіки аналізу до сценарної.

¹² Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность. THESIS. 1994. Вып. 5. С. 119.

¹³ Почепцов Г. Г. Герман Кан и глобальные стратегии. Теория и практика управления. 2004. № 6. С. 4–8.

У будь-якому разі ключову роль відіграє аналіз ризикової складової, оскільки небезпеки і загрози, зазвичай, мають значний *деструктивний потенціал* і здатні *порушити* прогнози та плани. За умови своєчасної й адекватної уваги чимало ризиків *перестають бути фатальними* і можуть слугувати цілям розкриття нових можливостей, зокрема для адаптації управлінської системи. Відповідно до відомого вислову «оптимізм полягає в розгляді кожної нової небезпеки як шансу, а не навпаки» і сценарний аналіз вважається найбільш обґрунтованим, і тому найбільш оптимістичним методом.

На відміну від традиційної екстраполяції тенденцій у разі сценарного аналізу формуються допоміжні сценарії можливих варіантів майбутніх подій. У межах кожного сценарію формулюються найбільш прийнятні щодо потенційних ризиків стратегічні альтернативи. Цей підхід надає можливість коригувати стратегії «на ходу», у процесі отримання нових даних, сприяючи «динамічному», «процесному» ухваленню рішень і їх збалансованості щодо своєчасного й адекватного врахування небезпек і загроз. У цілому це дозволяє істотно знизити ризики й забезпечити ухвалення ефективних рішень.

Значною перевагою сценарного аналізу є всебічне оцінювання кожного з варіантів розвитку, вивчення структурних особливостей і можливих наслідків реалізації рішень. Ці переваги реалізуються завдяки методу і методам, які використовують низку унікальних за результативністю прийомів для отримання та обробки багатопланової неординарної інформації з боку експертів, *котрі* представляють різні галузі науки й управління.

Одним із *оптимальних* результатів застосування сценарного підходу є пошук відповідей на питання щодо стрижневої стратегії розвитку або принципового, доленосного вибору (стратегічне рішення). Як *свідчить* практика, результативність застосування цього варіанту сценарної методики є особливо високою. У процедурі сценарного прогнозування може застосовуватися розмежування трендових та екстремальних проєкцій факторів, що описують реальні або гіпертрофовані кроки з метою уникання несподіваних ефектів.

Часто в процесі розробки екстремальних сценаріїв використовуються техніка розгляду оптимістичного і песимістичного варіантів¹⁴. На основі кількох сценаріїв може розроблятися інтегрована стратегія, яка працює в усіх сценаріях і забезпечує мінімізацію ризику незалежно від лінії реалізації подій у майбутньому. Звісно ж, розгорнуті й ті, що мають реальну аналітичну силу, сценарії завжди переважано ризиками варіантів майбутнього, адже вони базуються на якісних ґрунтовних експертних оцінках. Саме деталі описів факторів і критеріїв згодом отримують реально пріоритетний розвиток і можуть змінити ситуацію й породити можливості, небезпеки і загрози. Комплексний багатоваріантний аналіз деталей і факторів дійсності на основі уваги до тенденцій минулого, без їх надмірної абсолютизації, який здійснюється на основі інформації експертних інтерв'ю та креативних методик сценарного прогнозування, і зумовлює формування певного «погляду в майбутнє». Кожен ключовий фактор, критерій і показник розглядаються з позицій можливостей і ризиків його розвитку. Розробка альтернативних картин майбутнього є важливим етапом роботи, від нього залежать зміст і якість сценаріїв, а отже – успіх сценарного методу в цілому.

Розглядаючи версії майбутнього, як його «репетиція», сценарії дозволяють уникати несподіванок, сприяють адаптації до ситуації в умовах невизначеності. Головне завдання сценарного методу – обґрунтування

quantitative Bewertung zukünftiger Ereignisse, keine Modellbildung usw. fordert. Die Eigenschaft vom Szenario-Ansatz besteht in der gleichzeitigen Behandlung mehrerer Entwicklungsvarianten mit deren kennzeichnenden Chancen und Risiken, subjektiven und objektiven, inneren und äußeren Faktoren, Kriterien und Indikatoren. Die Schlüsselrolle spielt die Analyse der Risikokomponente, weil Gefahren und Bedrohungen üblicherweise ein erhebliches destruktives Potenzial haben, um Prognosen und Pläne zerstören zu können. Bei rechtzeitiger und adäquater Aufmerksamkeit verlieren viele Risiken ihren verhängnisvollen Charakter und können den Zielen dienen, neue Möglichkeiten aufzudecken. Die Erarbeitung alternativer Bilder der Zukunft ist eine wichtige Arbeitsstufe, von der der Inhalt und die Qualität der Szenarien abhängen. Aufgrund einiger Szenarien kann eine integrierte Strategie entwickelt werden, die in allen Szenarien funktioniert und die Risikominimierung unabhängig von der Linie der Realisierung der Ereignisse in Zukunft sicherstellt.

Die Hauptbarriere auf dem Weg zur breiten Einführung vom Szenario-Ansatz in der Praxis der Kriminalitätsbekämpfung sind folgende Faktoren: 1) objektiv vorhandene Dominanz pessimistischer Szenarien in der Gesamtmasse; 2) die Verzögerung der Wissenschaft von den Bedürfnissen der Rechtsschutzpraxis, die dann zu spät auf Transformationen der Kriminalität reagiert; 3) subjektive Aberkennung einzelner wissenschaftlicher und methodischer Innovationen von der Verwaltung und Mitarbeitern der Rechtsschutzorgane; 4) die Komplexität der Durchführung komplexer interdisziplinärer Forschungen; 5) äußerste Neigung zu Einflüssen, die durch Maßnahmen von Staatsbehörden verursacht werden; 6) das Vorhandensein irrationaler Komponente im Kriminalitätssystem.

Schlüsselwörter: Szenario-Ansatz, Kriminalitätsbekämpfung, Risiko, Prognose, Bedrohung, Faktor, Zustand.

¹⁴ Володимир Горбулін. П'ять сценаріїв для україно-російських відносин. *Зеркало недели* : сайт. URL: https://dt.ua/internal/p-yat-scenariiv-dlya-ukrayino-rosiyskih-vidnosin_.html (дата звернення 10.04.2020).

O. Lytvynov,
Y. Hladkova

AU SUJET DE L'APPROCHE PAR SCÉNARIO ET DE SES PROBLÉMATIQUES DANS LE DOMAINE DE L'ANALYSE CRIMINOLOGIQUE

L'étape actuelle du développement de la science criminologique est caractérisée par une attention accrue des scientifiques et des praticiens aux possibilités de la réflexion par scénario. La raison principale de l'application de l'approche par scénario est la nécessité de choisir une méthode d'action dans une situation de problème spécifique, de rationaliser les décisions tout en minimisant les risques. Les conditions d'application de cette méthode y compris dans le domaine de la lutte contre la criminalité, sont son efficacité temporelle et de ressource, sa facilité de perception des informations de scénario, qui ne nécessite pas une évaluation quantitative des événements futurs, la construction de modèles mathématiques, etc. La spécificité de cette approche consiste en la prise en compte simultanée de plusieurs options développement avec les opportunités et les risques caractéristiques de chacun d'entre eux, subjectifs et objectifs, facteurs internes et externes, critères et indicateurs. Un rôle clé est joué par l'analyse de la composante de risque : avec une attention opportune et adéquate, la plupart des risques cessent d'être fatals et peuvent servir à révéler de nouvelles opportunités. Le développement de peintures alternatives du futur est une étape importante de l'œuvre, le contenu et la qualité des scénarios en dépendent. Sur la base de plusieurs scénarios, une stratégie intégrée peut être développée qui fonctionne dans tous les scénarios et garantit la minimisation des risques quelle que soit la ligne des événements futurs.

Les principaux obstacles à la mise en œuvre active de l'approche par scénarios dans la pratique de la lutte contre la criminalité sont les facteurs suivants: 1) la prédominance objectivement existante de scénarios pessimistes parmi tant d'autres; 2) l'inadéquation entre les possibilités de la science et les besoins de la pratique répressive, qui, à son tour, ne répond pas à temps aux transformations de la criminalité; 3) le rejet subjectif par la direction et les responsables de l'application des lois des innovations scientifiques et méthodologiques individuelles; 4) la complexité de mener

*Про сценарний підхід і його проблемні поля
у сфері кримінологічного аналізу*

стратегічних управлінських рішень. Принципове значення в методі сценаріїв має можливість варіативної покрокової корекції проєктів і планів дій, усвідомлене управління перебігом трансформації соціальних ситуацій і процесів. Цей метод дозволяє описувати динаміку, переходити від гіпотетико-ймовірнісної оцінки реалізованості можливостей і ризиків до науково обґрунтованого соціального управління на основі «насиченого» колективного знання про майбутнє. Таке знання, оптимізуючи й мінімізуючи внутрішні та зовнішні середовищні ризики, ґрунтується на іншому рівні якості ідей, ніж у разі звичайного прогностичного оцінювання. Реалізація цього методу дозволяє мінімізувати рівень ризиків у розвитку соціуму, створює потенціал для майбутнього, наскільки це взагалі можливо в умовах відкритого і завжди певною мірою невизначеного майбутнього.

Такий метод можна застосовувати практично в будь-якій сфері управління – від управління персоналом малих підприємств до транснаціональних корпорацій, органів влади, регіонів, держав і світу в цілому. Причиною, що спонукає, тих, хто ухвалює рішення, удаватися до використання сценарного підходу в цих сферах, є необхідність вибору способу дій у конкретній проблемній ситуації, раціоналізації рішень за мінімізації ризиків. Часова і ресурсна економічність методу, простота сприйняття сценарної інформації, яка не потребує кількісного оцінювання майбутніх подій, побудови математичних моделей тощо – ось умови і чинники застосування цього методу, зокрема у сфері протидії злочинності.

Але попередній досвід переконливо свідчить, що немає нічого абсолютного, переваги завжди компенсуються ризиками. Останнім ми плануємо приділити особливу увагу. Переважна їх більшість зумовлюється специфікою пізнання злочинності.

Під час дослідження будь-якого соціального явища, яким є і злочинність, представники наукової спільноти намагаються визначити причини його виникнення, закономірності його перебігу в сучасних умовах і ймовірні сценарії подальшого розвитку. При цьому рівень інтенсивності наукового пошуку більшою мірою визначається ступенем зацікавленості як учених-дослідників, так і споживачів наукової продукції в кінцевій практичній реалізації даних дослідження. Саме потреби повсякденної людської діяльності є підґрунтям науково-теоретичних, теоретико- й історико-методологічних досліджень, цінність яких, у свою чергу, визначається не тільки і не стільки адекватністю наукового осмислення досліджуваного об'єкта, скільки можливістю застосування на практиці. Якщо розглядати в цьому аспекті таке соціальне явище, як злочинність, то воно є свого роду ідеальним об'єктом для наукового дослідження. Дійсно, рівень соціальної зацікавленості в адекватному вивченні, описі, визначенні законів перебігу і тенденцій перспективного розвитку злочинності є достатньо високим. Це, у свою чергу, зумовлює зацікавленість цієї проблемою як окремих учених, так і цілих наукових колективів.

У межах означеної проблеми закономірно виникають такі запитання:

1. Чому ж є настільки низькою ефективність наукових рекомендацій щодо зниження впливу злочинності на суспільні відносини та локалізації злочинності в певних соціальних «нішах»?

2. Чому на підставі наявних даних органи влади і силові структури змушені лише реагувати (причому не завжди успішно) на зростання рівня злочинних посягань у суспільстві, а не активно впливати і регулювати цей рівень?

Відповідаючи на перше із сформульованих вище запитань, представники наукових кіл часто наголошують на тому, що нинішній стан злочинності (зокрема – в розвинених країнах Європи й Америки) є найкращим варіантом розвитку подій у цій сфері. При цьому, зазвичай, посиляються на приклади з історії різних країн, коли рівень злочинності неможливо

було визначити, адже в цілому все суспільство було криміналізованим. Тобто, існує стан суцільного криміналізму¹⁵ у варіації не песимістичного, а скоріше реалістичного сценарію розвитку ситуації. Паралельно виникають запитання щодо ліпшого сценарію розвитку подій, який, зауважимо, аж ніяк не констатує остаточну ліквідацію злочинності.

Далі, аналізуючи рівень ефективності наукових розробок у галузі кримінології, особливо щодо протидії злочинності, слід зазначити, що ця проблема може мати кілька аспектів розгляду. По-перше, навіть геніальні наукові розробки та методичні рекомендації можуть і не бути впроваджені в практику. З огляду на це виникає одвічна проблема зв'язку і взаємодії теорії з практикою, однак питання впровадження/невпровадження наукових розробок не є головним в цьому випадку. Дійсно, «у них» на Заході (та й «за поребриком» теж) навіть активно і своєчасно впроваджені наукові розробки не дозволяють якісно змінити ситуацію зі злочинністю. Це означає, що, або розробки «не ті», або відбувається наздоганяюче, несвоєчасне реагування на нові способи та методи злочинної діяльності, а отже – і на рівень злочинності й ефективність її соціальних дій.

По-друге, окремі представники правоохоронних органів можуть бути не зацікавлені у впровадженні цих розробок, адже їх упровадження, а головне – використання вимагають зміни існуючих відносин виробничої діяльності, постійної перепідготовки співробітників цих органів, зміни самого способу мислення, менталітету правоохоронної діяльності як професії, у кінцевому підсумку – якісної зміни рівня працівника в цій сфері діяльності. Не слід забувати – рішення про впровадження певного нововведення ухвалюється представниками ортодоксальної спільноти «досвідчених професіоналів», які, зауважимо, заслужено досягли наявного високого статусу в посадовій ієрархії, застосовуючи класичні, перевірені методики, проте – відзначимо і це – в принципово іншій соціальній (економічній, політичній, культурній) ситуації.

По-третє, проблема якісної зміни стану злочинності в певному суспільстві не може бути вирішена впровадженням окремих нововведень в окремі галузі правоохоронної діяльності. Це – комплексна проблема. Отже, особливу роль відіграють міждисциплінарні дослідження, що дозволяють використовувати методологію, методику й обсяг накопиченої інформації в інших, суміжних сферах наукового знання під час вивчення злочинності на якісно іншому рівні.

По-четверте, злочинність як соціальний феномен має, на нашу думку, іще один аспект розгляду. В умовах постійної і прискореної зміни соціальної, економічної і політичної ситуації в різних державах та етнокультурних регіонах особливого значення набуває кримінально-правовий аспект визначення діяння як злочинного (тобто криміналізація/декриміналізація певного соціального явища в межах суспільної формації, що сформувалася). Дійсно, рішення законодавчої влади здатні істотно змінити криміногенну обстановку в країні. Припинення дії певних статей кримінального кодексу, зміна санкції (в той чи інший бік) на угоду певним (зазвичай – владним, високоресурсним) соціальним групам може призвести в кінцевому підсумку до дестабілізації соціальних зв'язків і відносин, втрати реальних важелів управління соціальними структурами на всіх рівнях.

Розглядаючи проблему злочинності, слід наголосити на її постійній актуальності ще й у зв'язку з однією важливою обставиною, яка відіграє, можливо, ключову роль у розумінні можливостей сценарного передбачення тенденцій трансформації цього соціального феномену. Злочинна діяльність, якщо слідувати класифікації, запропонованій М. Вебером,

des recherches interdisciplinaires complexes; 5) exposition extrême aux impacts causés par les actions des pouvoirs publics; 6) la présence dans le système criminel d'une composante irrationnelle.

Mots-clés : approche par scénario, lutte contre la criminalité, risque, prévision, menace, facteur, état.

**А. Н. Литвинов,
Е. А. Гладкова**

О СЦЕНАРНОМ ПОДХОДЕ И ЕГО ПРОБЛЕМНЫХ ПОЛЯХ В СФЕРЕ КРИМИНОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

Современный этап развития криминалистической науки характеризуется усилением внимания ученых и практиков к возможностям сценарного мышления. Основной причиной, обуславливающей применение сценарного подхода, является необходимость выбора способа действий в конкретной проблемной ситуации, рационализации решений при минимизации рисков. Условиями применения данного метода, в том числе и в сфере противодействия преступности, являются его временная и ресурсная экономичность, простота восприятия сценарной информации, не требующая количественной оценки будущих событий, построения математических моделей и т. д. Специфика указанного подхода заключается в одновременном рассмотрении нескольких вариантов развития с характерными для каждого из них возможностями и рисками, субъективными и объективными, внутренними и внешними факторами, критериями и индикаторами. Ключевую роль играет анализ рисковой составляющей: при своевременном и адекватном внимании большинство рисков перестают быть фатальными и могут служить целям раскрытия новых возможностей. Разработка альтернативных картин будущего является важным этапом работы, от него зависят содержание и качество сценариев. На основе нескольких сценариев может разрабатываться интегрированная стратегия, которая работает во всех сценариях и обеспечивает минимизацию риска независимо от линии реализации событий в будущем.

Основными барьерами на пути активного внедрения сценарного подхода в практике

¹⁵ Бандурка О. М., Зацаряк М. М., Веприцький Р. С. Злочинність в Україні: економіко-кримінологічний аналіз : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова. Харків : Золота мрія, 2013. С. 10.

противодействия преступности являются такие факторы: 1) объективно существующее преобладание пессимистических сценариев среди множества других; 2) несоответствие возможностей науки потребностям правоохранительной практики, которая, в свою очередь, несвоевременно реагирует на трансформации преступности; 3) субъективное неприятие руководством и сотрудниками правоохранительных органов отдельных научно-методических новаций; 4) сложность проведения комплексных междисциплинарных исследований; 5) крайняя подверженность воздействиям, вызванным действиями органов государственной власти; 6) наличие в системе преступности иррациональной составляющей.

Ключевые слова: сценарный подход, противодействие преступности, риск, прогноз, угроза, фактор, состояние.

належить до раціонального типу соціальної дії¹⁶. Це означає, що в основі злочинного діяння є дія, яка характеризується однозначністю і чіткістю усвідомлення діючим суб'єктом своєї мети, раціонально співвіднесеної з осмисленими засобами, адекватними для її досягнення. При цьому раціональність мети презюмується як із точки зору її власного досягнення (критерієм раціональності, за Вебером, є успіх), так і з точки зору доцільності засобів, які обираються. З позицій енергоресурсного обміну, злочинність має властивості акумулювати значні соціальні (економічні, політичні) ресурси, ефективно (для злочинної групи, кримінального співтовариства) інвестуючи їх в організацію та розширення злочинної сфери діяльності й відтворюючи себе. Висока активність злочинних організацій і співтовариств доповнюється можливістю використання практично всіх наявних засобів і методів досягнення поставлених цілей, не ігноруючи жодних; це збільшує ймовірність досягнення «позитивного» (в сенсі ефективного) результату.

Звичайно, ця характеристика злочинного діяння може бути прийнята лише з деякими застереженнями. Перш за все, вона належить до «ідеально-типових», тобто вона не є відображенням реальної дії певного людського типу, а уявною конструкцією, побудованою на основі поєднання специфічних характеристик, що не відповідають справжній людській поведінці. Реальна людська дія (тобто власне злочинне діяння) може лише більшою чи меншою мірою бути подібною на свій мисленнєво сконструйований тип, «наближатися» до нього, але між першим і другим завжди існуватиме розрив. Окрім того, опису раціонального типу дії більше відповідає організована, професійна злочинність, яка є водночас і найбільш небезпечною з точки зору її впливу на соціум.

Інші типи злочинних діянь, зокрема особливо тяжкі й тяжкі злочини, можуть бути зараховані до категорії афективних дій або в окремих випадках – до ціннісно-раціональних. Злочинність нераціонального типу відтворюється в суспільстві з інших причин, передбачає інші умови та чинники впливу на зміну її рівня. Це, на нашу думку, більш «суспільна» злочинність. Злочини, що становлять поняття «нераціональна злочинність», зазвичай, не плануються заздалегідь, рівень їх обдуманості (раціональності) є мінімальним. Суб'єкт та об'єкт злочинного посягання є ситуативними (наприклад, убивство або нанесення тяжких тілесних ушкоджень під час побутової сварки, де злочинець і жертва визначаються ситуативно, – «кому як пощастить»). Однак вчинення такого різновиду злочинів має бути спричинене соціальною ситуацією, що складалася в суспільстві протягом досить тривалого часу, а також відсутністю в певної особи ресурсів для протидії цим обставинам. Ці ресурси є як матеріальними, так і нематеріальними (духовними). Злочинність нераціонального типу не може бути організованою або професійною за визначенням, тому що ситуативність є її сутнісною ознакою. Однак вона є живильним середовищем для організованих злочинних співтовариств і професійної злочинності. При цьому професійні злочинці й організовані злочинні угруповання використовують потенційних злочинців нераціонального типу задля реалізації власних проєктів.

Як своєрідну компенсацію свідомо протиправних, злочинних дій «групі ризику» (зазвичай – підліткам, молоді, маргіналам) пропонують поряд із безпосередніми матеріальними вигодами емоційно-психологічне або афективне заміщення – статусне долучення до товариства «справжніх чоловіків», «серйозних пацанів» або (у випадку з маргіналами) – «нормальних людей» тощо. Прошарок «виключених» і становить соціальну базу злочинності. При цьому передбачається, що для «залучення» в реальні соціальні відносини (тобто соціальні відносини, пов'язані

¹⁶ Вебер М. Основные социологические понятия // Избранные произведения. Москва : Прогресс, 1990. С. 604.

з розподілом ресурсів – економічних, політичних, інформаційних) категорія «виключених» може розраховувати або на неймовірний збіг обставин, диво (до речі, з точки зору формальної логіки, диво – це порушення причинно-наслідкових зв'язків, які є основою правильного мислення; щось алогічне, нерациональне), або на раціонально непередбачуваний, невірний емоційний вчинок, «жест» із боку осіб, що входять у категорію «залучених».

Висновки. Підсумовуючи викладений матеріал, пропонуємо такі оцінки спроможностей сценарного підходу у сфері кримінологічного аналізу, а також складнощів, пов'язаних із його застосуванням.

1. Основною причиною, що зумовлює застосування сценарного підходу, є необхідність вибору способу дій у конкретній проблемній ситуації, раціоналізації рішень при мінімізації ризиків. Часова і ресурсна економічність методу, простота сприйняття сценарної інформації, яка не потребує кількісного оцінювання майбутніх подій, побудови математичних моделей тощо – ось умови і чинники застосування цього методу, зокрема у сфері протидії злочинності.

2. Сценарії – це варіації опису можливого і бажаного стану розвитку певних явищ і процесів. На їх основі можуть розроблятися плани розвитку й ухвалюватися управлінські рішення як порядок дій, необхідних для досягнення бажаних станів або ситуацій і вирішення проблем.

3. Специфіка сценарного підходу полягає в одночасному розгляді декількох варіантів розвитку з характерними для кожного з них можливостями і ризиками, суб'єктивними й об'єктивними, внутрішніми і зовнішніми факторами, критеріями й індикаторами.

4. Ключову роль відіграє аналіз ризикової складової, оскільки небезпеки і загрози, зазвичай, мають значний деструктивний потенціал і здатні змінити прогнози і плани. За умов своєчасної та адекватної уваги чимало ризиків перестають бути фатальними і можуть слугувати цілям розкриття нових можливостей, зокрема сприяти адаптації управлінської системи.

5. Розробка альтернативних картин майбутнього є важливим етапом роботи, від якого залежать зміст і якість сценаріїв. На основі кількох сценаріїв може розроблятися інтегрована стратегія, яка працює в усіх сценаріях і забезпечує мінімізацію ризику незалежно від лінії реалізації подій у майбутньому.

6. Основними бар'єрами на шляху активного впровадження сценарного підходу в практики протидії злочинності є такі фактори: а) об'єктивно існуюче переважання песимістичних сценаріїв серед безлічі інших; б) невідповідність можливостей науки потребам правоохоронної практики, яка, у свою чергу, несвоєчасно реагує на трансформації злочинності; в) суб'єктивне неприйняття керівництвом і працівниками правоохоронних органів окремих науково-методичних новацій; г) складність проведення комплексних міждисциплінарних досліджень; г) надзвичайна схильність до впливів, спричинених діями органів державної влади; д) наявність у системі злочинності ірраціонального складової.

References

- Babenko, A. M. (2014). Kriminologicheskaya obstanovka v regionah: ponyatie, harakteristika, znachenie dlya borby s prestupnostyu. Zakon i zhizn. 2014. # 8. S. 3-7. URL: <http://www.legeasviata.in.ua/archive/2014/8-3/2.pdf> [in Ukrainian].
- Bandurka, O. M. & Litvinov, O. M. (2016). Pro kriminologichniy stsensariy svitu informatsiynoyi epohi // Aktualni problemi kriminalnogo prava ta kriminologiyi u svitli reformuvannya kriminalnoyi yustitsiyi : zb. tez dop. mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Harkiv, Ukrayina, 19 trav. 2016 r.) / MVS Ukrayini, Harkiv. nats. un-t vnutr. sprav; KrimInol. asots. ukrayini ; Un-t Angliya RaskIn; Praz. In-t doslidzh.

- z pitan bezpeki (PSSI); Ches. kriminol. t-vo; Harkiv. misk. osередok grom. org. «Vseukr. asots. krimin. prava». Harkiv: HNUVS, 2016. S. 12-13 [in Ukrainian].
- Beschastniy, V. M. (2017). Kriminologichniy analiz suchasniy tendentsiy zlochinnosti v Ukrayini. Pidpriemnitstvo, gospodarstvo i pravo. 2017. # 2. S. 245-250 [in Ukrainian].
- Gladkova, E. O. (2015). Tendentsiyi zlochinnosti u Harkivskiy oblasti. Visnik Kriminologichnoyi asotsiatsiyi Ukrayini. 2015. #3. S. 87–96 [in Ukrainian].
- Litvinov, O. M. (2013). Kriminologicheskiiy stsenariy kak forma otrazheniya okruzhayushey deystvitelnosti. Aktualni problemi pravoohoronnoyi diyalnosti ta yuridichnoyi nauki: mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Dnipropetrovsk, 19-20 veresnya 2013 r.). Dnipropetrovsk: DDUVS, 2013. S. 32-36 [in Ukrainian].
- Orlov, Yu.V. (2011). Kriminologichniy prognoz provedennya finalnoyi chastini chempionatu Evropi z futbolu Evro-2012 v Ukrayini. Visnik Kriminologichnoyi asotsiatsiyi Ukrayini : mater. nauk.-prakt. konf. i «kruglogo stolu» / MVS Ukrayini; Hark. nats. un-t vnutr. sprav; Krimin. asots. Ukrayini. H.: HNUVS, 2011. S. 37-48 [in Ukrainian].
- Titarenko, O.O. (2018). Viktoristannya stsenarnogo pidhodu pri formuvanni ta realizatsiyi derzhavnoyi politiki v sferi protidiyi zlochinnosti. Pivdenoukrayinskiy pravnichiy chasopis. 2018. # 4. Ch. 1. S. 68–71 [in Ukrainian].
- Bestuzhev-Lada, I. V. & Namestnikova, G. A. (2002). Sotsialnoe prognozirovanie. M.: Pedagogicheskoe obschestvo Rossii, 2002. 392 s. [in Russian].
- Giddens E. (1994) Sudba, risk i bezopasnost. THESIS. 1994. Vyip. 5. S. 107-134 [in Russ.].
- King, A. & Shnayder, B. (1991). Pervaya globalnaya revolyutsiya : Dokl. Rim. kluba / A. King, B. Shnayder; Perevod s angl. D. Sapriki i dr.; Vstup. st. i red. D. M. Gvishiani; [Predisl. R. Dits-Hohlyaytnera]; Poslesl. G. S. Hozina; Sov. assots. sodeystviya Rim. klubu. M.: Progress: Izd. firma «Progress – Panageya», 1991. 339 s. [in Russian].
- Medouz, D.H. & Medouz, D.L. & Randers, I. & Berens, Sh.U. (1991). Predelyi rosta / Per. s angl.; Predisl. G. A. Yagodina. M.: Izd-vo MGU, 1991. 208 s [in Russ.].
- Pochepstov, G. G. (2004). German Kan i globalnyie strategii. Teoriya i praktika upravleniya. 2004. # 6. S. 4-8 [in Russian].
- Volodymyr Horbulin P'iat stsenariiv dlia ukraino-rosiiskiykh vidnosyn / Zerkalo nedely. Sait. URL: https://dt.ua/internal/p-yat-scenariyiv-dlya-ukrayino-rosiyskih-vidnosin_.html [in Ukrainian].
- Bandurka, O. M. & Zatserklyaniy, M. M. & Vepritskiy, R. S. (2013). Zlochinnist v Ukrayini: ekonomiko-kriminologichniy analiz : monografiya / za zag. red. d-ra yurid. nauk, prof. O. M. Litvinova. Harkiv : Zolota milya, 2013. 264 s. [in Ukrainian].
- Veber, M. (1990). Osnovnyie sotsiologicheskie ponyatiya. Izbrannyye proizvedeniya. M.: Progress, 1990. S. 602-639 [in Russian].

Надійшла до редколегії 26.04.2020